

Alenka Čuk

Narodno bralno društvo v Orehku

Ker za področje Pivke¹ ni preglednega in celovitega prikaza razvoja in delovanja društev, ki so se kakorkoli udeleževale na kulturnem področju, redki so zapisi o posameznih društvih, nenazadnje pa tudi zato, ker je Notranjskemu muzeju iz Postojne v zadnjem času uspelo pridobiti "Zapisnik in kroniko narodnega bralnega društva v Orehku", sem se odločila za pričujoči zapis.

Kulturna društva so v svoji osnovi sicer predstavljala žarišče kulturnega razvoja posameznega kraja, vendar pa ne smemo zanemariti pomena njihovega dela na narodno-budiljskem področju. Zaradi tega je bilo delo teh društev velikokrat postavljeno pod nadzor oblastnih ali policijskih organov, tako da največkrat razen posameznih drobcev društveni arhivi sploh niso ohranjeni. "...Taka društva so svoje gradivo skrivala pred policijskimi organi, večkrat pa so svoje delo prilagodili takemu načinu poslovanja, ki ni zapuščalo dokumentarnih zapisov. Zaradi tega ima vsak ohranjen dokumentarni zapis starejših društev veliko vrednost."²

Orehovška kronika se je kot edina te vrste ohranila na Pivškem, saj so se kronike drugih društev na Pivki (Zagorje, Št. Peter...) porazgubile, izginile ali pa so jih v letih fašistične okupacije uničili Italijani. Kronika nam neposredno in verodostojno pokaže delo tega in podobnih društev na Pivki, njihovo sestavo, način delovanja in probleme teh društev. Zato ker je edina ohranjena, je še toliko bolj pomembna.

Orehovško bralno društvo ni prvo te vrste na Pivki. Poživljeno politično in kulturno delo, ki je na Slovenskem nastalo z ustavno dobo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja, je našlo svoj odmev tudi na Pivki.

Prvo čitalnico - pravzaprav izven doline, so ustanovili leta 1864 v Planini. V Postojni so se zganili štiri leta pozneje, leta 1872 na Razdrtem, leta 1874 pa so v Zagorju dobili Narodno bralno društvo. Drugih čitalnic oziroma bralnih društev v tem času na Pivki ne zasledimo, pa tudi delo

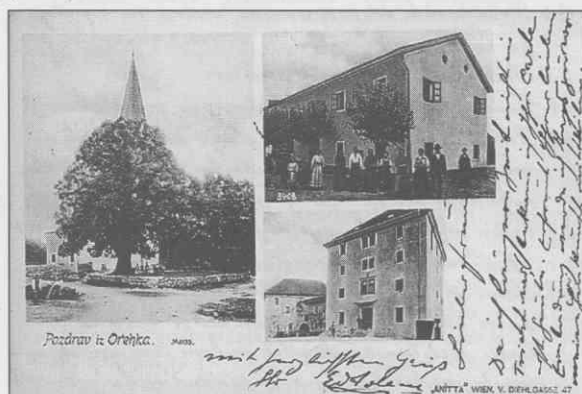
obstoječih je večinoma kmalu po rojstvu zamrlo ali pa v naslednjem desetletju komaj "životarilo".

To kulturno pasivnost je po letu 1880 premagovalo nekaj oživljenih (Postojna, Zagorje), oziroma nekaj na novo ustanovljenih čitalnic in bralnih društev. Mednje lahko štejemo tudi Orehovško.

Kljub temu, da so se bralna društva tako po kvaliteti, kot tudi po številu prireditev težko primerjala z mestnimi čitalnicami, pa so za člane, ki so bili tudi naročeni na številne slovenske časopise, prirejali poučna predavanja in razne družabne igre. V njih so se ob recitacijah, igrah v slovenskem jeziku in govorih izobraževali, pa tudi utrjevali slovensko narodno zavest.

Čeprav je neznani dopisnik že januarja 1882³ zapisal, da se v Orehku snuje nova čitalnica, največ zaslug "o tej zadevi" je pripisal tamkajšnjemu učitelju S. Majerju in Edvardu Dolencu, orehovškemu graščaku, zbrali so tudi že 72 članov, pa vendar društva niso ustanovili. Oblasti so namreč dolgo zavračevale potrditev pravil, češ da so pomanjkljivo sestavljena in verjetno so se tisti, ki so pripravljali ustanovitev društva, ustrašili začetnih težav.

Vendarle se je želja Orehovcev po lastnem bralnem društvu čez dobri dve leti uresničila.

Razglednica Orehka, leta 1907 jo je prijatelju v Izolo poslal Edvard Dolenc.

¹ Svet ob reki Pivki obdajajo kraške planote in sicer na severu Nanos in Hrušica, Javorniki na vzhodu, na jugovzhodu Snežnik, Slavinski ravniki z Vremščico pa na zahodu. Dolina na jugu zložno prehaja v Košansko dolino in dolino Reke.

² Peter Ribnikar, Društva na Slovenskem do leta 1945, V: Arhivi VI, 1983, str. 51.

³ Edinost, št. 1, 7. januar 1882.

Rokopisna pravila Narodnega bralnega društva v Orehku⁴ so datirana s 3. februarjem 1884, istega dne je imelo društvo v Orehku tudi svoj prvi občni zbor (tako piše Slovenski narod), medtem ko kronika pravi, da se je "na dan 2. februarja leta 1884 postavilo narodno bralno društvo v Orehku, na katerem so za predsednika enoglasno izvolili Edvarda Dolenca, njegovega brata Viljema pa za namestnika. Na straneh Slovenskega naroda⁵ eden od članov novoustanovljenega društva pravi, da je tamkajšnje "ljudstvo zelo vneto za društvo in za branje sploh", predvsem pa hvali njihovega predsednika, češ da se imajo "gosp. Ed. Dolencu, znanemu narodnjaku sploh zahvaliti, da je bilo mogoče osnovati bralno društvo, kajti on nam je brezplačno prepustil dve sobi in tudi prvo potrebno opravo."

Orehku

Pravila

62

narodnega bralnega društva v Orehku

I. Ime, sedež in namen društva.

- §. 1. Društvu je ime, Narodno bralno društvo v Orehku. Njegov sedež je v Orehku politično, ga skraja Postojna.
- §. 2. Društvu je namen skrbna in zabava izjemni politične tendencije. Ta namen dosega društvo:
- a.) s čitanjem časopisov in knjig pisanih v raznih evropskih jezikih; b.) z razgovarjanjem o vseh prikaznih narodnega napredka; c.) z besedami, plesi in gledališkimi predstavami.
- I. Društveniki.
- §. 3. Društveniki sme biti vsakdo, ki se zglaga z nameni in sredstvi društva.
- §. 4. Društveniki so podporniki, redni in zunanji, pa častni udje.
- §. 5. Podporniki plačujejo društvo.
- §. 6. Zunanji udje so tisti, ki ne stanujejo v Orehku.
- §. 7. Redni udje ali zunanji se glasijo pisмено ali ustmeno pri društvenem predsedniku ali kakom odborniku. Odbor novega uda sprejme ali zavrne.
- §. 8. Častni udje so zgolj moške, ki imajo zasluge za nar. napred.
- II. Pravice in dolžnosti društvenikov.
- §. 9. Redni udje imajo pravico čitati društveno časopise in knjige, udeleževati se društvenih zborov in veselic, predlagati predstavnika ali odbor, omikane tujce uvajati v družbo, naposled aktivno in pasivno volilno pravico.

Pravila Narodnega bralnega društva v Orehku,
Arhiv Republike Slovenije.

Poleg bratov Dolenc, so v odbor izvolili še Marka Bartola za tajnika, Janeza Blažiča, ki je postal blagajnik, Antona Križaja, ki je prevzel delo knjižničarja ter Jerneja Steguja in Frana Spetiča kot odbornika.

V pravilih Narodnega bralnega društva v Orehku je rečeno, da je namen društva "izomika in zabava izjemši politične tendencije", ta namen pa društvo "dosega a.) s čitanjem časopisov in knjig pisanih v raznih evropskih jezikih; b.) z razgovarjanjem o vseh prikaznih narodnega napredka; c.) z besedami, plesi in gledališkimi predstavami." Društveni odbor pa je "smel naprositi kakega rodoljuba, da v društvu kaj društvu primerne predava".

Pravila kot "društvenika" opredeljujejo tistega, ki se "zglaga z nameni in sredstvi društva", to pa so lahko "podporniki", ti plačujejo društvo, "redni in zunanji" in "častni udje". Redni in zunanji udje (tisti, ki ne stanujejo v Orehku) se "glasijo pisмено ali ustmeno pri društvenem predsedniku ali kakemu odborniku, od odbora pa je odvisno če novega uda sprejme ali ne." Zgolj moške, ki "imajo zasluge za narodni napredek" so bili lahko častni člani.

Člani čitalnice so imeli pravico prebirati društvene knjige in časopise, udeleževali so se lahko društvenih zborov in veselic, lahko so predlagali predsednika ali odbor, "omikane tujce uvajali v družbo", in naposled imeli aktivno in pasivno volilno pravico. Zunanji in častni člani so imeli iste pravice kot redni, razen pasivne volilne pravice.

Vsi člani društva so bili dolžni izpolnjevati društvena pravila, plačati vpisnino 30 kron in 15 kron društvenine mesečno, "pospeševati pa so morali društvene namene".

Članstvo v društvu je lahko prenehalo, če je "društvenik" pisмено naznanil odboru svoj odstop, ali pa ga je društvo zaradi njegovega "nepoštenega ali blagor društva ovirajočega vedenja izobčilo".

"Razprtije" je v društvu poravnala "častna sodnija". Obe prizadeti strani sta vanjo volili po dva člana, ti štirje pa so petega društvenika volili kot predsednika.

V odboru, ki so ga je volili na občnem zboru vsako leto v januarju, so bili predsednik, podpredsednik, tajnik, blagajnik, knjižničar in dva odbornika. Predsednik je zastopal društvo "pri gosposkah in v javnosti", skliceval je vse zbere in odboreve seje, določal zborom dnevni red in jim predsedoval, odločal je ob "enaki večini glasov" in podpisoval vse društvene papirje.

Odbor je svoje delo opravljal "zastonj, kot častno službo" in je za svoje delo odgovarjal glavnemu društvenemu organu, občnemu zboru.

Društveno imetje je bilo razdeljeno na "kapital" in "društveno imenje".

Društvo je poleg rednih lahko sklicalo tudi

⁴ Arhiv republike Slovenije (ARS), fond Okrajno glavarstvo Postojna, fasc. 26

⁵ Slovenski narod, št. 34, 11. februar 1884

izredne občne zборе in sicer "vsled razsodbe odborove", oziroma na pismeno željo tretjine rednih članov, štirinajst dni po izraženi želji.

Na občni zbor je bilo treba člane vabiti vsaj osem dni prej. Na njem so obravnavali letno poročilo, določili so članarino, volili odbor, določili dva revizorja, dogovorili pa so se tudi katere časnike je potrebno naročiti. Poleg naštetega so na občnih zbore volili častne člane, spreminjali so društvena pravila, volili nove odbornike, ter razpravljali in sklepali o samostojnih predlogih članov društva, ti pa so morali svoje predloge vsaj štiri dni prej pismeno naznaniti odboru.

Odborove seje je skliceval, kadar se mu je to zdelo potrebno, predsednik sam, ali pa na željo vsaj dveh odbornikov. Za sklepčnost na sejah je zadostovala prisotnost petih članov, na občnem zboru pa je morala biti navzoča polovica "rednih udov". V nasprotnem primeru so morali v naslednjih štirinajstih dneh sklicati nov občni zbor, ki pa je bil sklepčen v "vseh razmerah".

Društvo je lahko prenehalo z delovanjem, če se je tako na občnem zboru odločilo vsaj trideset navzočih članov, o društveni lastnini je prav tako odločal zadnji občni zbor.

Pa se vrnimo k na začetku omenjeni kroniki.

Zapisnik in kronika narodnega bralnega društva v Orehku sta pisana v zvezku manjšega formata. Med tridimi platnicami je na 157 straneh opisano rojstvo društva in njegovo delovanje (kljub nekaj letnim premorom, ko je zaradi različnih vzrokov delo društva zamrlo), zaključni pa se z letom 1946 in z zapisi Kristine Jankovič o medvojnem dogajanju v Orehku.

2)

(Zvezek)

Na dan 2. februarja l. 1884. postavilo se je, naravno bralno društvo v Orehku.
Ravno istega dne bili so v odbor voljeni sledeči gospodje:

Predsednikom g. E. Dolenc
Podpredsednikom g. V. Dolenc
Zajnikom g. M. Bartol
Blagajnikom g. J. Blaxić
Knjižničarjem g. A. Kržaj
Odbornikom g. Jern. Stegn
in g. F. Spetio.)

Kronika Narodnega bralnega društva v Orehku, str. 3.

Prvo leto je društvo štelu 50 "udov", med zunanji pa naj omenim Hinka Kavčiča,⁶ Matijo Petriča,⁷ urarja iz Postojne, dr. Jurija Sterbenca, župnega upravitelja in kasneje župnika v Hrenovcih, ter Jožefa Zalokarja.⁸ Naročili so časnike "Slovenski narod", "Slovenec", "Slovan", "Brencelj", "Zvon" in "Kres", "Edinost" jim je brezplačno odstopil predsednik, "Danico" pa duhovnik Cergol.

Število članov društva, registriranega pri Okrajnem glavarstvu v Postojni, tja so tudi pošiljali poročila o svojem delovanju in občnih zbore, je v drugem letu svojega obstoja naraslo na 64 (od tega je bilo 45 rednih, 19 zunanjih). 15. februarja so predvsem s pomočjo predsednika društva pripravili veselico. "Ker je bila veselica, kot taka, prva v Orehku, sme se reči, da nas je uspeh zadovoljil - da celo iznenadil."

17)

*devojlil - da celo iznenadil. Spored
imel je: govor, deklamaciji, Upepelnit
nj. učni in jeftjeja prisega, pesmi:
"Lilpa naša domovina", "Čj ti moj domi
in, Na strazi"; slednje bil je plus.
Na menu pogabiti g. Libenik orega
"saljivega" prisora, ki je prougro.
cil občen smeh.*

*Med letom nekaj mesecev poprav,
ljala se je čitalnična soba, in je
bila med tem tisto zatvorjena.
Imeli smo namisto nje drugi
prostor.*

Fotokopija sporeda veselice, str. 12.

⁶ Hinko Kavčič, rojen 29. septembra 1846 na Razdrtem pri Postojni. Šolal se je v Postojni in Gorici kjer 1862 zaključil tretji razred realke. Posvetil se je politiki in v letih 1886-1893 v kranskem deželnem zboru zastopal notranjske kmečke občine. V deželnem zboru je ves čas sodeloval v gospodarskem in upravnem odseku, bil je član komisije za pogozdovanje Krasa, za regulacijo rek, gradnjo vodovodov in cest. Umril je 11. junija 1893 na Razdrtem. V: Primorski slovenski biografski leksikon (PBSL), II. knjiga, Gorica, 1982-85, str. 27.

⁷ Načelnik Gasilnega društva Postojna, odbornik Deželne gasilske zveze v Ljubljani ter načelnik Notranjske gasilske zveze.

⁸ Od oktobra 1881 do aprila 1884 hrenovski kaplan. Kasneje odšel v Ameriko, kjer je deloval kot misijonar in umrl 18. januarja 1912. V: Zgodovina hrenoviške župnije, spisal Franc Rupnik, kurat, str. 425.

Na občnem zboru 3. marca 1888 so člani odbora po izčrpanem dnevnem redu enoglasno potrdili in sprejeli hišni red, ki ga je predlagal tajnik društva, učitelj Josip Rustja. Hišni red pravi, da se "1.) lepoznavski listi ne izposojajo. 2.) Časniki čakajo nove številke na mizi, stare se zamore izposoditi za dva dni. 3.) Vstopiti v društveno bralno sobo smejo samo udje, neudje le tedaj, če (imajo) jih vpelje kak ud. 4.) Bukvarične knjige se izposojujejo ob nedeljah po službi Božji od 9 - 10 ure po knjižničarji in vrniti se jih ima v 8 dneh. 5.) Soba se zapre ob 10. uri zvečer, po letu pa ob 11. uri."

Medtem, ko je delo društva v letu 1888 skoraj popolnoma zamrlo, "nihče se ni brigal več so li časopisi ali niso", in je društvo štelu samo še 16 članov, pa je s prihodom učitelja Rudolfa Dolenca leta 1889 (v društvemem odboru je zamenjal učitelja Rustjo, ki je odšel na drugo delovno mesto) delo v društvu znova oživelo. "Ker je ta spoznal kake velike važnosti, da je bralno društvo v tej ali onej vasi, sosebnost v (današnjem) sedanjej dobi." Prva naloga novoizvoljenega odbora (predsednik je postal učitelj Rudolf Dolenc, njegov namestnik Anton Križaj, tajnik Fran Brne, knjižničar Vinko Križaj, blagajnik Josip Sinigoj, odbornika Jakob Kristan in Fran Spetič, revizorja pa Fran Gril in Anton Albreht) je bila poiskati nove prostore za društveno sobo. Do tedaj so imeli namreč svoje prostore v pri Keničevih, "v gostilni pa društvo imeti, zdelo se je našim dobro razumnim vaščanom največja bedarija." Nove prostore jim je v zgornjem nadstropju svoje hiše odstopil Anton Križaj, eden od ustanoviteljev društva. Ker s članarino niso mogli dobiti dovolj denarja da bi lahko plačali naročnino za časopise, so v zimskem času (na pustno nedeljo in "v postu") pripravili dve tomboli. Koliko so se bili pripravljeni odborniki žrtvovati za društvo, "kaže nam to, da se je društveni inventar jako pomnožil". Iz darovanega lesa so napravili nekaj novih miz, blagajnik in eden od revizorjev, Fran Gril sta društvu podarila nove klopi, predsednikov namestnik pa omaro, ki so jo "prenaredili" za društvene časopise in knjige.

Tega leta je društvo praznovalo peto obletnico delovanja, ki so jo najprej počastili z veselico na Velikonočni ponedeljek, 16. junija pa so slovesno blagoslovili društveni prapor.

"Uže ob 3½ vstali so društveniki ter pripravljali vse, da bi imenitni ta dan častneje izvršil. Uže pred ta večer ustrelilo se je 7 krat ter naznanjalo, da bo 16. junija gotovo najpomembnejši praznik... Ob 4. prišla je cenjena požarna bramba iz Postojne počastit veliki naš narodni praznik. Ob 5. prišli so drugi častiti gostje, kakor tudi g. župnik iz Hrenovic, da bi blagoslovil društveni prapor... Zapo-redno streljanje... naznanjalo je prihod g. kuma..."

Častna požarna bramba napravi špalir... Zastava se prikaže, za njo pa tri rodoljubinje, koje so nesle trakove na prekrasnej blazini... Vrnivši v društvene prostore zabavali smo se v kaj lepej složnosti do pozne noči..."

Prapor, ki so ga tega dne tako slovesno blagoslovili, je dobrih štirideset let pozneje doživel verjetno podobno usodo, kot prapori večine podobnih društev na Primorskem. Do leta 1933 so ga namreč domačini pred Italijani, katere je "prapor posebno pekel", skrivali pri Žnidaršiču (po domače pri "Bolcanovih") v senu, tega leta pa so dekleta prapor razdrli, vsak barvni kos posebej pa sta Ančka Starman in Joža Kenič tesno zaviti okoli pasu odnesli v Jugoslavijo, kjer so ga shranili pri Petru Želetu.

Prvi in edini izlet, ki je omenjen v kroniki so organizirali 14. julija. Tega dne so namreč Orehovci na Razdrtem obiskali "velezaslužnega g. Hinkota Kavčiča, deželnega poslanca". Zbrana družba se je kratkočasila "z mičnimi pesmami od razdrške in orehovške strani." Mičen, predvsem pa pomenljiv je bil tudi govor H. Kavčiča, ki je poudarjal zavednost Orehovčanov, "obljubil tudi vrlemu Orehku pomagati in to v deželnem zboru izprositi kako merodajno podporo glede občinskega vodnjaka, kakor tudi glede ceste na Postojno..."

Na žalost pa kronika ne omenja dogodkov, ki so močno prizadeli društvo, zlasti predsednika, učitelja Rudolfa Dolenca, v dneh po izletu. Oblasti so namreč uvedle preiskavo, češ da so na Razdrtem med drugimi prepevali tudi rusko himno in tako "zagrešili veleizdaniško dejanje". Dolenca so najprej premestili v Vipavo, kmalu zatem pa upokojili, nekaj Orehovcev pa je moralo na zaslišanje k okrajnemu glavarju.

Društvo je v letih, ki so sledila, počasi a vztrajno nazadovalo. Število članov se je iz leta v leto manjšalo, sorazmerno s tem pa tudi število časopisov na katere so bili naročeni.

Kljub temu, da so 16. aprila 1893 v prostorih predsednika društva Antona Križaja "uprizorili zanimivo veselico in sicer tretjo v vrsti veselice"⁹ v Orehku, za katero je petje "oskrbel" Pivški kvartet (S. Punčah, R. Horvat, Fr. Verbič in Iv. Piščanec), deklamirala je Marija Spetičeva ("Jeftejeva prise-ga"), zaključili pa so jo s tombolo in plesom. Že za leto 1894 piše kronist, da "je bilo prav brez vsega pomena v delovanji našega nar. bralnega društva". Prav tako pa tudi leto 1895. V tem letu je društvo izgubilo svojega dolgoletnega člana in podpredsednika Jakoba Kristana "ki je šel iskat v daljno Brazilijo negotove sreče", njemu je sledilo še nekaj društvenikov. Zaradi manjšega števila članov in s tem seveda manjšega društvenega dohodka, društ-

⁹ O njej je poročal 9. maja 1893 tudi "Rodoljub".

vo dva meseca ni prejemale "Slovenskega naroda".

Leta 1896 je kronika za osem let utihnila in molčala do leta 1903, ko so na občnem zboru 6. januarja obnovili Narodno bralno društvo. Ob ponovni oživitvi društva so se "velike zapreke stavile od strani g. Jakoba Bajca, kuratorja v Orehku". Trdil je da društva Orehek sploh ne potrebuje in da bo zastavil vse svoje moči, da se društvo "kjer se bere "Slovenski narod" ne obnovi. S tem pa si g. Bajc ni pridobil naklonjenosti vaščanov. Ravno nasprotno. Saj se jih je 6. januarja na občnem zboru, ki je bil v šolskem poslopju, kar štirideset odločilo pristopiti k društvu. Bralno sobo, v kateri so se vaščani zbirali vsak dan in tam ostajali pozno v večer, je društvo imelo v šoli. Kupili so novo pohištvo, v tem letu so naročili "Slovenski narod", "Slovenca", "Ljubljanski zvon", "Edinost" in "Škrata". Kljub začetnemu navdušenju, pa je društvo naslednja tri leta spet životarilo. Leto 1906 je bilo malo bolj razgibano. Kronist, društveni blagajnik Anton Turk, omenja veselico, ki so jo februarja pripravili v gostilni "Pod gradom". Že mesec dni kasneje pa je društvo pri Križaju pripravilo zabaven večer. Pevski zbor, ki se je osnoval med letom in je v tem času tudi večkrat nastopil, se je leta 1908 združil z bralnim društvom v "Narodno napredno bralno in pevsko društvo Orehek".

Za čas do aprila 1920 v kroniki zopet ni zapisov. Na 89. strani pa najdemo zapisnik občnega zbora "vršečega se po 12 letnem spanju, ki ga je povzročila v prvi vrsti svetovna vojna, v drugi pa izginulo navdušenje". 27. aprila 1920 ga je zapisal Fran Starman,¹⁰ učitelj v Orehku.

Čeravno je bilo več dni pred občnim zborom še veliko zanimanje zanj (posebno med člani pevskega zbora), pa ob 4^h popoldan, ko naj bi se začelo zborovanje, ni bilo zbranih niti pet domačinov. Prišlo pa je 45 vabljenih gostov, med temi kar 30 iz Postojne. Šele po dobri uri je lahko Jakob Kristan pozdravil tudi nekaj nad 20 domačinov, ki so iz svoje srede izvolili nov odbor. V njem so bili: predsednik Jakob Kristan, namestnik Jakob Kenič, tajnik Fran Starman, blagajnik Anton Križaj, knjižničar Fran Gril in odbornika Matevž Avsec ter Matija Kristan. Članov je bilo 95, mesečna članarina pa je znašala eno Liro.

Na naslednji odborovi seji 2. maja so določili na katere liste se društvo naroči, tajnik Starman pa je predlagal, naj bi se "čimprej na kak način v Ljubljano poslalo 200 Lir v izmenjavo za SHS

krone, v svrhu nakupa primernih knjig za knjižnico," za "izposojevalno knjižnico" pa naj bi čimprej priskrbeli potrebne knjige. Za bralno sobo so določili prostor v šolskem poslopju, ki je že prej služil temu namenu. S prispevki odbornikov in nakupom na dražbi se je povečal tudi društveni inventar.

Vabilo

K

občnemu zboru

„Narodnega bralnega društva v Orehku“

ki se vrši v nedeljo, dne 25. aprila ob 4. uri popoldne v prostorih g. Antona Križaj-a v Orehku s sledečim vspevredom:

1. Pozdray predsednika.
2. Poročilo tajnikovo.
3. Volitev novega odbora.
4. Slučajnosti.

K obilni udeležbi uljudno vabi

odbor.

Vabilo na občni zbor društva 25. aprila 1920, Arhiv Notranjski muzej.

V tem letu je marljivo delal moški pevski zbor, zdužilo pa se je tudi 40 članov v mešani zbor. Skupaj so pripravili več zabavnih večerov s petjem, nastopili pa so tudi na nekaj občnih zborih sosednjih društev (pevsko društvo "Javornik" v Matenji vasi...).

Pomembnejše v delovanju društva pa je vsekakor leto 1922. Društvo si je namreč v nekaj letih finančno tako opomoglo (med tem časom so se morali izseliti iz šolskega poslopja), da je v maju mesecu kupilo hišo Milana Premruta.

Leta 1924 so oblasti učitelju Starmanu prepovedale poučevanje petja - "najboljšo vez in bodrilo našega društva. Tedaj so bili člani primorani za dobrobit društva obrniti se ne dramatično polje." Tako so na dan "Štrukljev" (Sv. Florijan) 4. maja 1924, v prostorih Antona Križaja v počastitev

¹⁰ Fran Starman je bil rojen 30. marca 1887 v Matenji vasi pri Postojni. Po maturi (1907) in usposobljenostnem izpitu (1909) je poučeval v Knežaku, Matenji vasi in Kuteževem, od 1914-1928 pa v Orehku. Leta 1928 je bil premeščen v Sant' Ilario d' Enzo, v š. l. 1928/29 pa v Miliarino blizu Ferrare. Leta 1929 je emigriral v Jugoslavijo (Polhov Gradec). Umrl je leta 1943.

štiridesetletnice obstoja društva priredili veselico. Domači igralci so odigrali dvodejanko "Županova Micka" in burko enodejanko "Raztresenca". Med odmori in na plesu je igrala Postojnska godba, ki jo je vodil Alojz Polič. Z dobičkom so poravnali zaostale dolgove, ki so nastali pri popravilu društvenega doma.

Člani in članice Orehovškega pevskega zbora z duhovnikom Martinom Goršetom, spomladi 1937.

Raznorodovanje Slovencev, ki se je tako kot drugod na Primorskem tudi v naših krajih z ukinjanjem posameznih šol, prepovedjo narodnih manifestacij ter prepovedjo rabe slovenskega jezika na sodiščih in državnih uradih začelo že pred fašistično ero, se je po zakoniti poti nadaljevalo tudi v fašističnem režimu. Ukinjenih je bilo okoli 500 prosvetnih, kulturnih, političnih, socialnih, športnih in mladinskih društev z okrog 450 knjižnicami, preganjana je bila slovenska knjiga, ukinjeni vsi neitalijanski časopisi in revije, ukinjene so bile gospodarske zadrage, hranilnice in posojilnice.

Delovanje društev je fašistična vlada z vedno novimi zakoni¹¹ vse bolj omejevala, dokler jim ni na konferenci tajnikov fašistične stranke iz obmejnih pokrajin v Trstu 12. junija 1927 zadala smrtnega udarca. Že 19. julija 1927 je Ministrstvo za notranje zadeve prefektom vseh obmejnih pokrajin poslalo strogo zaupno okrožnico v kateri glede društev pravi: "Slovanska društva... so namreč jedro političnega odpora, bolj ali manj prikrita središča iredentistične propagande, ognjišča nezadovoljstva in nezaupanja do vsega kar je italijansko. Njihova edina naloga je držati proč od nas ljudstvo... Nikakor pa ne bodo slovanska društva smela več obstojati dne 1. oktobra prihodnjega leta."¹²

Podobno usodo kot prej omenjena društva, je doživljalo tudi Orehovsko. Vsaka prireditev, naj je bil to telovadni ali glasbeni nastop, tekma, dramska ali pevska prireditev, je od prebivalcev vasi na Pivki zahtevala po eni strani mnogo poguma in ljubezni do vsega kar je slovensko, saj so Italijani vsako tako prireditev smatrali za izzivanje, po drugi strani pa veliko mero potrpljenja, ker so oblasti včasih do "zadnje minute" odlašale z izdajo dovoljenja, ali pa ga prireditelji sploh niso dobili. Tako Orehovska kronika pravi, da je med letom 1925 "društvo ostalo brez prireditve. Oblast ni izdala dovoljenja za veselico, hoteč 500 Lir kavicje, katero bi povrnila, če bi se ji zdelo potrebno."

Ker je društvo prenehalo s pevskimi vajami (čeprav so pod krinko cerkvenega petja še vedno vadili tudi narodne pesmi), društvo razen članarine med letom ni imelo drugih dohodkov. Leta 1925 tako niso zmogli več plačevati naročnine za časnik "Jutro".

Za čas do leta 1927, ko je društvo še "zmoglo" delovati, naj omenim, da so na željo članov društva na občnem zboru 23. januarja 1927 prvič v dolgoletni zgodovini društva v odbor volili tudi ženske. Odbor je bil takole sestavljen: predsednik Anton Stegu, podpredsednik Fran Srebotnjak, tajnik Kristina Jankovič, blagajnik Alojz Križaj, knjižničarka Alojzija Boštjančič ter odbornika Matija Bizjak in Ivan Žitko. Vendar pa ta odbor ni dočkal novega občnega zbora, saj so se že 11. septembra na tajni odborovi seji dogovorili, da se knjige takoj razdele med člane, ki so zanje odgovorni (če se knjiga poškoduje jo mora plačati), knjige pa tako kot doslej izposoja knjižničar. Časopisi so ostali v društvenih prostorih do razpusta. Društveni dom so za "provizorično" vsoto 3000 Lir oddali v najem Antonu Križaju.

Slaba dva tedna kasneje, 24. septembra, so Italijanske oblasti razpustile Narodno bralno društvo v Orehku. Tajnik društva, Kristina Jankovič je zapisala "... Prisiljeni smo nehati z našim delovanjem, toda trdno smo prepričani da bo naš sovražnik moral izginiti iz naše zemlje, dobro plačan za vse krivice katere nam prizadeva... Prekinemo naše javno delovanje. Skušali pa bomo nadaljevati tajno s čitanjem naših knjig. Z vežbanjem petja pri katerem nam bo na razpolago Starman France - da ko pride čas, bomo pripravljeni."

Na naslednjih dvaindvajsetih straneh Kristina Jankovič piše o pomembnejših dogodkih med obema vojnama in medvojnem obdobju, ki pa se bolj kot na delovanje društva nanašajo na dogajanje v vasi, zato tokrat o njih ne bom pisala.

¹¹ 26. novembra 1925 Zakon o društvih, št. 2029; zakon št. 1486 z dne 6. avgust 1926 in št. 1848 z dne 6. november 1926. V: L. Čermelj, Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma, Ljubljana 1965, str. 108-09.

¹² L. Čermelj, Slovenci in Hrvatje..., str. 115.

Kristina Jankovič, tajnica društva leta 1927, foto 30. decembra 1920.

Kronika, ki je tu in tam osebno, včasih tudi strankarsko obarvana, nam vseeno predstavi življenje društva z vsemi vzponi in padci, najbolj "aktivna" leta društva pa sovpadajo s časom, ki je bil za Pivko tudi na gospodarskem področju uspešnejši in politično bolj razgiban. Opozori nas na aktivnejše posameznike, duhovnike in predvsem učitelje, ki so s svojim delom, kljub

nekaterim "hibam" skušali vzgajati ljudi, jim približati knjigo in drugo tiskano besedo ter ljubezen do petja in igre, pomagali so razvijati narodno zavest, kar je bilo zlasti v času italijanske okupacije njihovo najvišje poslanstvo.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Nationale Leseverein Orehek

Der Beitrag setzt sich mit der Chronik des *Narodno bralno društvo Orehek* (Nationaler Leseverein Orehek) auseinander, die im *Notranjski muzej Postojna* (Innerkrainisches Museum Postojna/Adelsberg) aufbewahrt wird. Dargestellt werden Gründung, Höhen und Tiefen sowie die Probleme beim Wirken des Vereins.

Der Hauptzweck des 1884 gegründeten Vereins war "Bildung und Unterhaltung" zu vermitteln, was durch das Lesen von Büchern und Zeitungen in verschiedenen europäischen Sprachen, durch Vorträge, durch Tanzveranstaltungen sowie durch Lesungen und Theateraufführungen erreicht werden sollte. Der Verein zählte ordentliche, auswärtige und Ehrenmitglieder.

Trotz Schwierigkeiten und mehrjährigen Unterbrechungen, als die Aktivitäten des Vereins aus verschiedenen Gründen lahmgelegt wurden, setzte der Verein seine Tätigkeit bis 1927 fort. In diesem Jahr lösten die faschistischen Behörden den Verein auf. Die Chronik endet mit dem Jahr 1946, mit der Schilderung von bedeutenderen Ereignissen der Zwischenkriegszeit aus der Feder der Sekretärin des Vereins Kristina Jankovič.